

Јадранка Петровић

-

Бања Лука,
БиХ

✉ jpetrovic.bl@gmail.com

СТИГЛИЦОВА ТЕОРИЈА РАЗВОЈА И УЛОГЕ ДРЖАВЕ У РАЗВОЈНИМ ПРОЦЕСИМА

STIGLITZ'S THEORY OF DEVELOPMENT AND THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT PROCESSES

Резиме: Политички оквир „Вашиingtonског консензуса“, формиран између Међународног монетарног фонда, Свјетске банке и америчког Министарства финансија одредио је шта улази у скуп политика које би најбоље промовисале развој. Овај оквир је ставио нагласак на минимализовање улоге државе у привреди, дерегулацију, либерализацију трговине и тржишта капитала те приватизацију. Његова политика је, према мишљењу неких од реномираних економских теоретичара као што је нобеловац Џозеф Стиглиц, имала важну улогу у неуспјеху транзиције у тржишну привреду у Русији и другим земљама у транзицији, те је знатно допринијела рецесији и стагнацији у земљама Латинске Америке. Циљ рада је приказати Стиглицов алтернативни концепт развоја и улоге државе у развојним процесима, анализирати неке од успјешних примјера развоја у свијету, као што су земље Источне Азије, те истражити улогу политика јавног сектора у економском развоју тих земаља. Успјешни примјери земаља Источне Азије показују важну улогу државе и њених политика у изузетном привредном расту ових земаља.

Кључне ријечи: Вашингтонски консензус, економски развој, Стиглицова теорија развоја, политике јавног сектора.

ЈЕЛ класификација: O1, O2, O43.

Summary: The political framework of the "Washington Consensus", created between the International Monetary Fund, the World Bank and the U.S. Treasury, emphasized minimizing the role of government, deregulation, liberalization and privatization. Its policy has, according to some of the renowned economic theorists such as the Nobel Prize winner Joseph Stiglitz, played an important role in the failure of transition to a market economy in Russia and other countries in transition and considerably contributed to the recession and stagnation in Latin America. The aim of this paper was to present an alternative concept of development and modern role of the state, to analyze some of the successful examples of the development in the world and explore the role of public policy in the development of these countries. The paper presents Stiglitz's critique of the Washington consensus development strategy and Stiglitz's alternative theory of development and the role of the modern state in the development process. Then it analyzes the successful example of the East Asia development and the role of the public policies in the rapid growth of these countries. At the end a case study of a public institution for export promotion was presented. The results showed that the economic success of East Asia was built on effective state interventions which have been implemented in an unusually disciplined manner. The quality of public administration and the mechanisms of technocrat's isolation from political influence had a major role for success of these interventions.

Key words: Washington consensus, economic development, Stiglitz's theory of development, public sector policies

JEL classification: O1, O2, O43

1. УВОД

Џозеф Е. Стиглиц (*Joseph E. Stiglitz*) је амерички економиста, професор економије и финансија на Универзитету Колумбија у Њујорку. У периоду од 1997. до 2000. године је радио као виши потпредседник и главни економиста Свјетске банке. У Бијелој кући је у периоду од 1993. до 1995. год. био члан, а од 1995. до 1997. год. председник Вијећа економских савјетника у администрацији председника САД, Била Клинтона. Године 2001. добио је Нобелову награду за економију, за ранији теоретски рад о економици информација.

Стиглиц се, између осталог, бави питањима привредног развоја, глобализације, редифинисања модерне улоге државе те транзиције комунистичких привреда ка тржишној привреди. Познат је по својим критичким виђењима теорија слободног тржишта, глобализације и неких од значајних међународних институција, попут Међународног монетарног фонда (ММФ) и Свјетске банке.

Политички оквир назван „Вашингтонски консензус“, формиран између међународних финансијских институција – Међународног монетарног фонда (ММФ) и Свјетске банке те америчког Министарства финансија, одредио је шта улази у скуп политика које би најбоље промовисале развој. Овај оквир је ставио нагласак на минимализовање улоге државе, дерегулацију, либерализацију трговине и тржишта капитала те приватизацију. Стиглиц критикује политику Вашингтонског консензуса, како њене теоријске основе тако и негативне посљедице у пракси.

Циљ рада је приказати Стиглицов алтернативни концепт развоја и модерне улоге државе, затим анализирати неке од успешних примјера развоја у свијету те истражити улогу политика јавног сектора у економском развоју тих земаља.

У првом дијелу рада приказана је Стиглицова критика развојне стратегије „Вашингтонског консензуса“. У другом дијелу истражене су Стиглицове теоријске основе развоја и улоге савремене државе у развојним процесима. У трећем дијелу анализиран је успешни примјер развоја земаља Источне Азије те улога државе, односно јавних политика у њиховом изузетном привредном расту и развоју. У четвртном дијелу је дат приказ институције државне подршке промоцији извоза, који је, како је у претходним поглављима закључено, покретач раста и развоја. У петом дијелу рада су представљени главни закључци.

2. СТИГЛИЦОВА КРИТИКА РАЗВОЈНЕ СТРАТЕГИЈЕ „ВАШИНГТОНСКОГ КОНСЕНЗУСА“

Политички оквир „Вашингтонски консензус“ заснован је на неолиберализму или „тржишном фундаментализму“, увјерењу да тржишта сама по себи доводе до економске ефикасности. Нагласио је минимализовање улоге државе, дерегулацију, либерализацију трговине и тржишта капитала те приватизацију. Стиглиц сматра да препоруке политика Вашингтонског консензуса, његов концепт развоја и схватање улоге државе, имају сувише уске перспективе (Stiglitz 2001). Према тој политици, држава има улогу у одржавању макростабилности, али је пажња усмјерена на стабилност цијена, а не на стабилност производње, запосленост или раст (Stiglitz 2009). Према Стиглицу, препоруке Вашингтонског консензуса засноване су на теорији тржишне привреде која претпоставља савршену информисаност, савршену конкуренцију и савршена тржишта ризика, што је идеализовање стварности које је од малог значаја, нарочито за земље у развоју.

Тако су, на примјер, препоруке Вашингтонског консензуса знатно допринијеле рецесији и стагнацији у земљама Латинске Америке. У земљама Латинске Америке које су досљедно слиједиле рецепте Вашингтонског консензуса, економски раст је достигао нешто више од половине онога који је био у данима прије реформе, у педесетим, шездесетим и седамдесетим годинама двадесетог стољећа. Такође, јаз између сјеверних сусједа, односно САД и Латинске Америке је порастао (Stiglitz 2004). Насупрот томе, један од успешних примјера у Латинској Америци, Чиле, у годинама свог великог економског раста од 7 процената, није подлегао слијепом слијеђењу диктата Вашингтонског консензуса, него је био селективан у примјени стандардних рецепата Вашингтонског консензуса. Тако, на примјер, Чиле није у потпуности либерализовао тржишта капитала, задржавајући порез на прилив краткорочног капитала, који је

спријечио велике приливе у земљу, али је заузврат обесхрабрио одлив из земље као посљедицу Источно Азијске кризе. Такође, Чиле је приватизовао државна предузећа, али селективно, чак уз притисак ММФ-а, тако да око 20 процената извоза још увијек остварује државно предузеће CODELCO. Социјално демократске владе су ставиле нагласак на трошкове образовања и здравља, нарочито за сиромашне. Раст је омогућио влади да обезбједи ове виталне социјалне трошкове без финансирања дефицита, тако да је однос дуга према БДП Чилеа око 15 процената, чинећи земљу мање подложну каприцима међународних тржишта који су имали разарајуће ефекте на друге земље Латинске Америке (Stiglitz 2005).

Према Стиглицу, основна начела Вашингтонског консензуса се могу оспорити. По њему:

- Стабилизационе политике не осигуравају привредни раст. Земље које су заузеле независан курс, као Кина, или оне које су биле селективне у примјени рецепата Вашингтонског консензуса, као Чиле, прошле су много боље;
- Стабилизационе политике, дефинисане као фискална строгост и „здрава“ монетарна политика, не обезбјеђују стабилност, пошто изненадне промјене у понашању инвеститора могу, са отвореним тржиштима капитала, водити масивним одливима, остављајући траг економске пропасти, чак и у привредама са умјерено јаким институцијама, а нарочито у оним земљама у којима је регулација финансијског сектора слаба и гдје недостају сигурносне мреже;
- Либерализација тржишта капитала остварена прерано не води бржем привредном расту, али излаже земљу високим нивоима ризика, што је ризик без награде;
- Користи слободне трговине су упитне, нарочито када је слободна трговина асиметрична, као што је случај сада у свијету, са развијеним земљама које инстистирају да земље у развоју уклоне баријере робама које производе развијене земље, док исте задржавају баријере за производе из земаља у развоју;
- Приватизација, изведена на погрешан начин, може водити вишим цијенама комуналних услуга те на тај начин даље подривати конкурентност земље и, кроз виши ниво корупције који је често прати, може даље отежати политичке процесе и повећати неједнакост, што је Русија јасно демонстрирала (исто).

„Шок терапија“ коју су заговарали ММФ и америчко министарство финансија у Русији, што је подразумијевало брзу приватизацију и либерализацију, је имала важну улогу у неуспјеху транзиције у тржишну привреду у Русији (Stiglitz 2001). Резултат „шок терапије“ је био разочаравајући: БДП је пао за 50%, приходи владе су пали, а тиме су се значајно смањили расходи за здравство, образовање и инфраструктуру. Посљедица тога је било огромно повећање сиромаштва, са 2% на 50% (Stiglitz and Ellerman 2000). Брза и корумпирана приватизација у Русији, прије увођења адекватних система прикупљања пореза и регулисања новоприватизованих предузећа, довела је, умјесто до раста, до одлива капитала у иностранство. Искуство транзиције у Русији је показало да је потребно много више од приватног власништва да би тржишна привреда добро функционисала. Приватизација прије успостављања институционалне структуре водила је одливу средстава а не стварању богатства (Stiglitz 2001).

Насупрот Русији, Кина и Вијетнам, иако су задржали комунистички политички режим, такође су се почели кретати према тржишној привреди, али је супротност била очита. Док су доходи у Русији брзо падали, за једну трећину у периоду од 1990. до 2000. године, доходи у тим земљама су расли – за 135% у Кини и 75% у Вијетнаму. Те земље су одбациле шок терапију у корист спорије и блаже транзиције у тржишну привреду (Stiglitz 2009).

Што се тиче препорука и политике ММФ-а у Босни и Херцеговини, ММФ је, између осталог, имао кључну улогу у конституисању валутног одбора. У стенд-бај аранжману са ММФ-ом из септембра 2012. године, једна од кључних програмских мјера је очување аранжмана валутног одбора на начин конституисан законом (IMF 2012).

У условима аранжмана валутног одбора могућности вођења независне монетарне политике су ограничене, монетарна политика је пасивна, без способности централне банке да емитује новац и без функције зајмодавца посљедње инстанце. Валутни одбор тј. фиксни курс је обезбједио стабилност валуте и стабилност стопе инфлације те спријечио злоупотребе одређених интересних и политичких група, што је било циљ увођења валутног одбора у БиХ. Међутим, поставља се питање да ли таква монетарна политика може да подржава раст, а не само обезбјеђење стабилности вриједности домаће валуте и ниског степена инфлације. Да би

фиксни курс био одржив и да би дјеловао подстицајно на извоз и на привредни раст који се на њему заснива, било би потребно да реални курс буде у дужем периоду времена реално подцијењен (Vladušić 2013). Насупрот томе, „најскорија кретања девизног курса КМ указују на постојање ап्रेसијације курса КМ према скоро свим валутама главних трговачких партнера, током периода 2008–2012. године. Све промјене које показује курс КМ резултат су у највећој мјери промјене курса евра, дакле валуте сидра КМ, у односу на валуте главних трговачких партнера БиХ“ (Vladušić 97). Апресирани курс дјелује дестимулативно на извоз, а тиме и на привредни раст. Многи домаћи експерти наглашавају потребу модификације валутног одбора на принципима позитивних пракси других земаља.

3. СТИГЛИЦОВЕ ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ РАЗВОЈА И УЛОГЕ САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ У РАЗВОЈНИМ ПРОЦЕСИМА

Стиглиц посматра развој као трансформацију друштва, кретање од традиционалних односа, традиционалног начина размишљања до „модернијих“ начина. Карактеристика традиционалних друштава је прихватање свијета таквог какав јесте. Насупрот томе, „модерна“ перспектива препознаје промјену, препознаје то да ми, као појединци и као друштва, можемо предузети акције које ће довести до побољшања, нпр. повећати продуктивност, смањити морталитет дјеце, продужити животни вијек и сл. У срцу развоја је промјена у начинима размишљања (Stiglitz 1998). Према Стиглицу, развој је процес који обухвата сваки аспект друштва, стављајући у погон напоре свих. Тржишта, влада, појединци и заједнице су стубови успјешне развојне стратегије. Развојне стратегије се требају фокусирати на повећање животног стандарда становништва, а не само на економију мјерену БДП-ом. Доходак је важан дио животног стандарда, али то су и здравље и образовање. Раст, такође, мора бити одржив. БДП се може повећати и уништавањем животне средине, исцрпљивањем природних ресурса као и узимањем зајмова из иностранства, али та врста раста није одржива (Stiglitz 2009). Стиглиц сматра да, иако се приоритети развојне стратегије разликују од земље до земље, постоје неки заједнички елементи:

1. Образовање је у сржи развоја јер оно оспособљава људе да уче, да прихвате и помогну да се трансформација изазове;
2. Инфраструктура, нарочито комуникације и транспорт, јер је она од виталног значаја за пословање у савременом свијету;
3. Здравље, јер нездрава популација не може бити продуктивна радна снага и јер основни стандард здравља треба посматрати као основно људско право;
4. Знање јер, као и образовање, оно обогаћује људски дух и води до продуктивнијег друштва. Моћ знања је огромна: са повећаним знањем, резултат који се може произвести са ограниченим ресурсима може бити увелико мултипликован;
5. Изградња капацитета, јер успјешан развој и успјешна трансформација морају доћи из саме земље, а да би се то постигло, она мора имати институције и вођство да катализују, апсорбују и управљају процесом промјене и трансформисаним друштвом (Stiglitz 1998).

„Људи чине срж развоја“ (Stiglitz 2009, 71). Развој захтијева затварање јаза не само у људском и физичком капиталу, него и у знању (енгл. Knowledge gap). Инкорпорисање знања у развојну стратегију захтијева стварање капацитета да се знање апсорбује и прилагоди (кроз инвестиције у људски капитал и у истраживачке институције), захтијева улагање у технологије и стварање знања на локалном нивоу. Неке земље, као Кореја, нису само пригрлиле нову економију, него су у неким случајевима имале дубљи продор нових технологија у своје привреде и друштва него на Западу. Нове технологије су омогућиле затварање јаза у знању. Шта је то утицало на различиту способност земаља да имају корист од нових технологија? Према Stiglitz (2004), то су способност и воља да се предузме ризик, тржишта капитала способна и вољна да финансирају нова предузећа, обучена радна снага са разумијевањем технологије те блиска веза између универзитета, истраживачких центара и пословне заједнице.

Када говори о улози државе у развојном процесу Стиглиц користи метафору позајмљену из хемије: влада као катализатор. Влада може да буде катализатор за раст без

неопходног обезбјеђења великих средстава. Важна особина катализатора је што они изазивају сет хемијских реакција а да сами не учесвују у њима (Stiglitz 1996).

Према Стиглицу: „Глобализација је подручје на којем се одигравају наки од наших главних друштвених сукоба, укључујући и оне око темељних вриједности. Сукоб око улоге државе и тржишта један је од најважнијих таквих сукоба“ (Stiglitz 2009, 14). Насупрот „невидљивој руци“ Адама Смита, преоцби да ће тржишта и слијеђење властитих интереса довести, као невидљива рука, до економске ефикасности, Стиглицова истраживања о економици информација, за која је добио Нобелову награду, су показала да „кад год су информације несавршене, нарочито онда када постоје информацијске асиметрије гдје неки појединци знају нешто што други не знају (другим ријечима *увијек*), разлог због којег се 'невидљива рука' чини невидљивом јест то што је нема. Без одговарајуће државне регулације и интервенције, тржишта не доводе до економске ефикасности“ (исто). Стиглиц сматра да иако је тржиште у средишту привреде, владе морају да играју важну улогу. Оно што је важно је равнотежа, баланс између државе и тржишта (Stiglitz 2013). Скоро сви успјешни примјери економског развоја, као што су земље Источне Азије, били су случајеви у којима су владе имале веома јаку улогу. Постоји све већи консензус да успјешан развој захтијева активно учешће владе, али да је важно да се унаприједи јавне интервенције тако да оне промовишу благостање (Stiglitz 2001). Влада треба створити климу која омогућава предузећима да напредују и стварају радна мјеста. Она мора изградити физичку и институционалну структуру. Али, оно што развијене земље раздваја од мање развијених земаља није само јаз у ресурсима него и јаз у знању, због чега су улагања у образовање и технологију, увелико од стране државе, тако важна (Stiglitz 2009).

Значајнији аутори који истражују улогу влада у развоју предузетништва и малих и средњих предузећа (МСП) у земљама у транзицији су Smallbone and Welter (2010). Аутори закључују да процес тржишне реформе захтијева фундаменталну промјену у улози државе у привреди, од улоге планера алокације ресурса и одређивања цијена, власника и финансијера активности предузећа путем субвенција и трансфера, до улоге регулатора и фасилитатора активности приватних предузећа. У свом раду Smallbone and Xheneti (2008) указују на потребу да постсоцијалистичке владе ојачају своје капацитете на различитим нивоима власти, који ће омогућити да се боље одговори потребама предузећа. Рад такође има важне импликације за теорију предузетништва, јачајући потребу да се призна значајна улога државе у развоју предузетништва. Као дизајнер формалних институција, држава има кључну улогу у утицају на степен развоја предузетништва и облике које оно има.

4. УЛОГА ЈАВНИХ ПОЛИТИКА У РАЗВОЈУ ЗЕМАЉА ИСТОЧНЕ АЗИЈЕ

Како је претходно наведено, готово сви успјешни примјери економског развоја, као што су земље Источне Азије, били су случајеви у којима су владе имале веома јаку улогу. Земље Источне Азије су у периоду између 1960. и 1990. године имале изузетно високе стопе раста¹. Према Стиглицу (Stiglitz 2009, 51) Азија је „најуспјешнији примјер економског развоја што га је свијет икада видио“. У циљу разумијевања овог феномена Свјетска банка је 1993. године урадила обимну студију под називом „Источноазијско чудо: привредни раст и јавне политике“ (World Bank 1993). Предмет студије је осам азијских привреда са високим перформансама у наведеном периоду: Јапан, четири азијска тигра: Хонг Конг, Република Кореја, Сингапур и Тајван, те Индонезија, Малезија и Тајланд. Циљ студије је био да се истражи улога јавних политика у земљама Источне Азије тј. однос између јавних политика те брзог и одрживог економског раста.

Студија је показала да су владе имале веома снажну улогу у обликовању и урваљању растом у овим, у основи тржишно оријентисаним системима. Владе земаља Источне Азије су посједовале прагматизам и флексибилност у формулацији политика које су за резултат имале: макроекономску стабилност привреде, високе стопе штедње, високе стопе инвестиција и изузетно брзи раст извоза производа.

¹ БДП по становнику у периоду 1965–1990 је у овим привредама растао просјечно око 5,6% годишње, док је нпр. у OECD привредама у исто вријеме растао по стопи од око 2,4% годишње.

Ове земље је карактерисало *одговорно макроекономско управљање*. Оне су ограничиле фискалне дефиците на нивое који се могу финансирати без повећања инфлаторних притисака. У периоду од тридесет година, између 1960. и 1990. године, годишња инфлација је у просјеку износила око 9 процената у овим привредама у поређењу са 18 процената у другим привредама са ниским и средњим приходима.

Владе су подстицале штедњу, па је новац за улагања долазио од властитих грађана, те земље нису морале зависити од непостојаног прилива капитала из иностранства. Готово све земље у тој регији су штедиле 25% или више БДП-а. *Високе стопе домаће штедње* се објашњавају макроекономском стабилношћу што је, у комбинацији са чврстим регулисањем надзора над финансијским институцијама те ниском до умјереном инфлацијом стабилних и предвидивих стопа, створило окружење у којем су штедни улози били сигурни и задржавали своју вриједност. Такође, владе су имале ниже текуће расходе у односу на друге земље. Тако је нпр. просјечна јавна потрошња као проценат БДП између 1970. и 1988. год. за Јапан, Кореју, Сингапур, Тајланд и Индонезију износила испод 15% БДП (World Bank 1993).

Један од најупечатљивијих аспеката источноазијских земаља су њихове неуобичајено *високе стопе приватних инвестиција* које су у просјеку износиле око 7% БДП више од других привреда са ниским и средњим приходима. Два услова су била посебно важна за инвестиције: сигурност имовинска права и комплементарне јавне инвестиције у инфраструктуру као два кључна елемента институционалног окружења (исто). Владе су много улагале у инфраструктуру као што су луке, путеви и мостови, што је све олакшало превоз робе и тако смањило трошкове пословања и отпреме робе изван земље (Stiglitz 2009).

Већина земаља Источне Азије је створила *развојне банке* како би ублажиле ограничења на тржиштима дугорочног капитала, као и специјализоване институције за финансирање пољопривреде и малих и средњих предузећа. Ови напори су били много успјешнији у источноазијским земљама него у другим земљама у развоју које су, углавном, доживјеле неуспјех у стварању развојних банака. Тако нпр. развојне банке у Јужној Азији, Латинској Америци и Супсахарској Африци имају ниске стопе отплате кредита. Репрезентативни узорак од осамнаест развојних банака у земљама у развоју је показао да су оне имале у просјеку готово 50% вриједности кредита у доцњи (World Bank 1989). Најчешћи узроци неуспјеха развојних банака су политички притисак да се финансирају лоши пројекти и слаба иницијатива и способност за оцјењивање и надгледање пројеката. С друге стране, успјешне развојне банке у Источној Азији су примјењивале комерцијалне критерије за избор пројеката и предузећа. Већина источноазијских влада је пронашла начин да се заштити од политичког уплитања у развојним банкама. *Ограничење одлива капитала* је један од контроверзнијих механизма које су користиле ове земље у циљу повећања домаћих инвестиција. Јапан, Кореја, Тајван и Кина су користили таква ограничења у периодима формирања раста. Образложење за ту мјеру је једноставно: ако је људима забрањено изношење капитала у иностранство, они ће штедити и инвестирати у својој земљи. Иако су све економије либерализовале контроле токова капитала у различитим степенима, постојање ограничења у вријеме када су ове привреде постизале високе стопе штедње и раста доводи у питање претпоставку да су слободна и отворена финансијска тржишта увијек најбоља за раст (World Bank 1993).

Ипак, најуспјешнија интервенција влада Источне Азије, која се највише одразила на раст, је *стратегија промоције извоза*. Источноазијске земље су користиле различите приступе подстицању извоза. Све (осим Хонг Конга) су почеле са периодом супституције увоза, али су прво Јапан 1950-их и раних 1960-их година а онда и Четири тигра касних 1960-их година, трговачку политику помјерили ка подршци извозу. У Јапану, Кореји и Тајвану владе су успоставиле производне подстицаје који су коегзистирали са умјереном заштитом домаћег тржишта. Коришћени су разни инструменти подстицаја извоза, као што су приступ извозним кредитима, бесцарински увоз за извознике и њихове добављаче те пореске олакшице (исто). Дакле, премда су се азијске владе усмјериле на раст који се темељи на извозу, оне су, нарочито у раним фазама развоја, ограничавале увоз који би поткопавао домаћу индустријску производњу и пољопривреду. Иако се већи дио регије либерализовао, отварајући тржишта и умањујући државну регулативу, то је чинио полако, темпом који је био у складу са способношћу привреде да се носи с тим (Stiglitz 2009). Постепена либерализација увоза је комбинована са снажним усмјерењем на извоз и активним промовисањем извоза. Готово све владе су препознале потешкоће са којима се суочавају мала и средња предузећа приликом

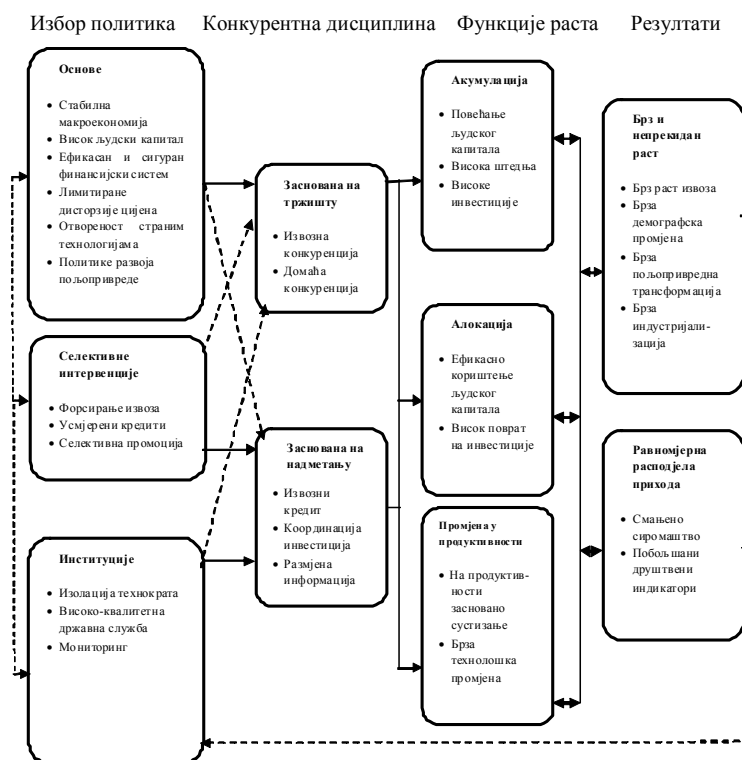
изласка на страна тржишта те су бирале различите инструменте за превазилажење ових препрека, као што су директно субвенционисање извоза (директне пореске олакшице), субвенционисање МСП извозника или стварање међународних трговачких компанија. Један од важнијих инструмената државне подршке извозу били су субвенционисани кредити за извознике, при чему је постављено јасно мјерило за приступ овим кредитима: остварени извоз. Спровођење ових селективних интервенција је, поред постојања јасног мјерила перформанси, захтијевало непристрасне, способне и поштене државне службенике изоловане од политичког уплитања, што је постигнуто нарочито у Јапану и Кореји (World Bank 1993).

Важан фактор успјеха источноазијских земаља је улагање у *образовање* и *отвореност према страним идејама и технологији*. Владе су улагале како у квалитетно основно тако и у више образовање јер су схватиле да успјех захтијева и свеопшту писменост и кадар високообразованих појединаца способних за апсорбовање напредне технологије. Владе у Источној Азији играле су велику улогу у планирању и развоју технологије. Тако је улагање у високотехнолошки сектор помогло Тајвану, Кореји и Малезији да постану велики произвођачи електронике, рачунара и чипова (Stiglitz 2009). У неким секторима, посебно оним са много предузећа, влада је промовисала технолошке програме, укључујући научне центре који су нудили разне услуге, од идентификовања нових производа до обезбјеђивања истраживања и развоја за предузећа која нису имале властите ресурсе (Stiglitz 1996). Владе су охрабривале *трансфер технологије* кроз различите механизме као што су лиценце, увоз капиталних производа и обуке. Неке земље су, такође, биле велики увозници образовних услуга, нарочито у технолошки софистицираним дисциплинама. Неке су земље, као Кина, Малезија и Сингапур, настојале да привуку страна улагања, која су један од механизма трансфера технологије, док су нпр. Јужна Кореја и Јапан ограничавали директна страна улагања, али су и даље расла (Stiglitz 2009).

Пољопривреда је играла важну улогу у земљама источне Азије. Висока улагања у технологију у области пољопривредне производње, у инфраструктуру села и ограничено директно и индиректно опорезивање пољопривреде омогућило је бржи раст руралних прихода и продуктивност у Источној Азији него у другим регионима.

На дијаграму бр. 1 приказан је функционални приступ расту у земљама Источне Азије. Кроз четири колоне, дијаграм приказује међудјеловање двије групе политика, два метода конкурентне дисциплине, три централне функције економског менаџмента те резултата раста.

Дијаграм 1: Функционални приступ расту у високперформансним земљама Источне Азије

Извор: World Bank 1993

„Источноазијско чудо показује да је брз развој – и раст с праведношћу, у којем корист имају и сиромашни и богати – могућ, иако није било никаквих посебних предусплова. Неуспјеси у другим крајевима свијета показују да развој није неминован“ (Stiglitz 2009, 52).

5. СТУДИЈА СЛУЧАЈА: ИТАЛИЈАНСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНСТИТУТ ЗА СПОЉНУ ТРГОВИНУ - ISTITUTO NAZIONALE PER IL COMMERCIO ESTERO (ICE)

Како је приказано у претходном поглављу, најуспјешнија интервенција влада Источне Азије која се највише одразила на раст је *стратегија промоције извоза*. „Оно што покреће раст је извоз...“ (Stiglitz 2009, 93). У претходном поглављу су приказани неки од инструмената које су користиле земље Источне Азије за промоцију извоза. Неки од тих механизма данас нису могући због потписаних међународних трговинских уговора. Како, дакле, у садашњим условима држава може да промовише извоз, односно који су инструменти државе за подршку извозу? У наставку је дат примјер државне институције за промоцију извоза једне од чланица Европске уније, Републике Италије.

Италија је данас респектабилан извозник, по извозу се налази на 4. мјесту у Европској унији и на 8. мјесту у свијету². У 2011. години Италија је остварила извоз роба у вриједности од 523 милијарде долара, што представља повећање од 16,9% у односу на 2010. годину (ICE 2012). Мала и средња предузећа у Италији су носиоци привредног развоја. Од 3,944 милиона предузећа 3,940 милиона или 99,9% су МСП, а само 3.096 предузећа или 0,1% су велика. МСП у Италији стварају 72% прихода и запошљавају 81% од укупног броја запослених, што је знатно изнад просјека Европске уније. Постоји снажна подршка јавног сектора МСП у Италији.

Најважнија институција државне подршке извозу италијанских предузећа је Италијански национални институт за спољну трговину (ICE – Istituto nazionale per il Commercio Estero). ICE је владина организација која промовише интернационализацију италијанских компанија у складу са стратегијама Министарства за привредни развој. Основан је Краљевском уредбом 1926. године под називом Италијански институт за извоз, са циљем промоције извоза италијанских пољопривредних и индустријских производа (ICE 2010b). Данас ICE има задатак да развије, олакша и промовише италијанске економске и трговинске односе са иностранством, уз посебну пажњу на потребе МСП. У том циљу ICE, на основу смјерница које годишње издаје Министарство за привредни развој, развија програм промотивних активности и директно руководи имплементацијом. ICE је, дакле, главни актер јавне подршке извозу у Италији. Његове основне функције су: промоција, информисање, образовање и помоћ (ICE 2010a).

Промоција је највидљивија активност ICE. Циљеви промоције су валоризација квалитета италијанских производа и повећање продаје на страним тржиштима, успостављање мреже представништава и центара комерцијализације производа, трговачка и индустријска сарадња те повезивање са међународним организацијама. Најважније промотивне активности су међународни сајмови одређених сектора, који чине преко 60 одсто укупних активности.

Информисање има за циљ да шири како информације и знање оперативне природе у вези са тражењем комерцијалних могућности у иностранству, националних и европских могућности финансирања, могућности уласка на различита тржишта, тако и техничке природе кроз формирање база података и студија о трендовима у спољнотрговинском промету. Информације се обезбјеђују преко два портала, једног за италијанска предузећа која имају потребу за информацијама о основним инструментима за пословање у иностранству и други за страна предузећа у циљу побољшања могућности за билатералну трговину, индустријску сарадњу и инвестиције са италијанским предузећима.

Висока конкурентност и сложеност међународних тржишта захтијевају специфично *образовање* на пољу спољне трговине. У том циљу, ICE реализује бројне обуке усмјерене како на младе дипломце и постдипломце, тако и на менаџере италијанских МСП као и на стране званичнике, углавном из земаља у развоју. Обуке се спроводе у сарадњи са универзитетима, међународним организацијама и пословним удружењима. Сваке године стотине младих људи

² Подаци за 2011. годину: 10 највећих свјетских извозника роба су: Кина, САД, Њемачка, Јапан, Холандија, Француска, Јужна Кореја, Италија, Русија и Белгија.

прође кроз обуку након које се укључују у предузећа, а такође око 500 предузећа учествује на курсевима из области интернационализације.

ICE, нарочито кроз своју мрежу канцеларија у иностранству, даје *помоћ и савјете* директно појединачним предузећима кроз специфичне услуге које имају за циљ да олакшају улазак на страна тржишта, да идентификују одговарајуће partnere за развој трговине и сарадње на пољу производње и дистрибуције.

ICE пружа следеће услуге:

- Услуге упознавања страних тржишта: информације и статистике о страним тржиштима у виду основних информација, тржишних водича, информације о међународним тендерима и међународном финансирању, истраживања тржишта, информације о царинама, порезима и законодавству на различитим тржиштима и сл.;
- Услуге за улазак на страна тржишта: информације о иностраним предузећима, производима и трговачким могућностима, тражење клијената и партнера у иностранству, организација пословних састанака и сл.;
- Промотивне иницијативе: учешће на сајмовима и изложбама, дистрибуција информативног материјала на догађајима, организовање конференција и технолошких симпозијума, организовање презентација предузећа, организовање конференција за штампу, промотивне активности на продајним мјестима, организовање семинара, дегустација вина и прехранбених производа, израда маркетиншких планова и реклама у иностранству, представљање предузећа на интернет страници и публикацијама ICE-а и сл.;
- Услуге за развој односа са иностранством: услуге подршке инвеститорима, као што су: инвестициони савјети, правна, пореска и царинска помоћ, помоћ за учешће на тендерима, помоћ у трговинским преговорима, припрема нацрта уговора, проналажење просторија, објеката и земљишта, подршка за рјешавање спорова те праћење и развој дистрибуционих канала.

ICE је крајем 2010. године имао око 700 запослених. Организациону структуру ICE чини сједиште у Риму са око 450 запослених, 17 канцеларија у Италији са око 150 запослених те мрежа канцеларија и кореспондентних тачака у 86 земаља свијета са око 100 запослених. Мрежа канцеларија у свијету је повезана са италијанским амбасадама и конзулатима и остварује блиску сарадњу са локалним властима и предузећима. Географска дистрибуција људских и финансијских ресурса се заснива на објективним параметрима, као што су ниво размјене, ниво промотивне активности, потенцијал тржишта и политички и/или стратешки значај државе (ICE 2010a).

6. ЗАКЉУЧАК

Према Стиглицу, препоруке Вашингтонског консензуса, заснованог на неолиберализму или тржишном фундаментализму, у виду минимализовања улоге државе, дерегулације, либерализације трговине и тржишта капитала те приватизације почивају на препоставкама савршене информисаности, савршене конкуренције и савршених тржишта ризика, што је идеализовање стварности које је од малог значаја, нарочито за земље у развоју. То у пракси показује примјер Русије, гдје су препоруке ММФ-а и америчког Министарства финансија у виду брзе приватизације и либерализације имале важну улогу у неуспјеху транзиције у тржишну привреду у Русији, као и примјер земаља Латинске Америке, гдје је политика Вашингтонског консензуса знатно допринијела рецесији и стагнацији. У Босни и Херцеговини ММФ је имао кључну улогу у конституисању валутног одбора. Валутни одбор тј. фиксни курс је обезбједио стабилност валуте и стопе инфлације те спријечио злоупотребе одређених интересних и политичких група, што је било циљ увођења валутног одбора. Међутим, поставља се питање да ли таква монетарна политика може да подржава раст, а не само обезбјеђење стабилности вриједности домаће валуте и ниског степена инфлације.

Стиглиц критикује политику Вашингтонског консензуса, како њене теоријске основе тако и негативне посљедице у пракси. Насупрот неолиберализму или тржишном фундаментализму, предочи да ће тржишта и слијеђење властитих интереса довести до

економске ефикасности, Стиглицова истраживања о економици информација, за која је добио Нобелову награду, су показала да кад год су информације несавршене, нарочито онда када постоје информацијске асиметрије гдје неки појединци знају нешто што други не знају, што је увијек по мишљењу Стиглица, тржишта не доводе до економске ефикасности без одговарајуће државне регулације и интервенције. Стиглиц сматра да, иако је тржиште у средишту привреде, владе морају да играју важну улогу. Оно што је важно је равнотежа, баланс између државе и тржишта.

Успјешни примјери економског развоја, као што су земље Источне Азије, били су случајеви у којима је држава имала веома јаку улогу. Те земље су пратиле неке од стандардних техничких рјешења Вашингтонског консензуса, као што су стабилне макроекономске политике, али су игнорисале многе друге. Тако, на примјер, на супрот минимизирању улоге владе, успјешни примјери земаља Источне Азије показују важну улогу државе и њених политика у изузетном привредном расту ових земаља. Такође, на супрот приватизацији, владе ових земаља су оснивале државна високопродуктивна предузећа за производњу важних репроматеријала. Насупрот либерализацији тржишта, ове владе су у раним фазама развоја ограничавале увоз, спроводиле протекционистичку политику како би заштитиле своју индустријску производњу и пољопривреду. Како је њихова конкурентност расла оне су се полако отварале, либерализовале, што је комбиновано са снажном државном подршком извозу. Ограничење одлива капитала, механизма који су користиле ове земље у циљу повећања домаћих инвестиција, у вријеме када су постизале високе стопе штедње и раста, доводи у питање претпоставку да су слободна и отворена финансијска тржишта увијек најбоља за раст.

Важан фактор успјеха источноазијских земаља је улагање у образовање и технологију. Истовремено, пољопривреда није занемарена, него је имала важну улогу, са високим улагањима у технологију у области пољопривредне производње и у инфраструктуру села. Ипак, најуспјешнија интервенција влада Источне Азије, која се највише одразила на раст, је стратегија промоције извоза. Извоз је генератор економског раста.

Резултати истраживања су показали да је економски успјех Источне Азије изграђен на ефикасним државним интервенцијама у овим тржишним привредама. Државне интервенције су спровођене на необично дисциплинован начин, са јасним критеријима и мјерилима. За њихов успјех велику улогу је имао квалитет државне администрације, висок степен непристрасности, способности и некорумпираности државних службеника, као и механизми изолације економских технократа од политичког утицаја.

Према ријечима Стиглица „раст је могућ али није неминован“. Постоје успјешни примјери економског раста, као земље Источне Азије, које су показале да је развој могућ и да он може бити праћен значајним побољшањем животног стандарда становништва и трансформацијом друштва. Међутим, знатно више је примјера неуспјеха. Оно што друге земље могу научити од успјешног примјера Источне Азије је слијеђење властите визије развоја, значај образовања, тј. превазилажења јаза у знању и технологијама те значај извоза и државне подршке извозу. Успјешан развој и успјешна трансформација морају доћи из саме земље.

ЛИТЕРАТУРА

- ICE/ITA Italian Trade Agency. 2010a. Sistema di misurazione e valutazione della performance. Pristup 15.05.2013. http://www.ice.it/trasparenza/sistema_valutazione_performance_ICE.pdf.
- ICE/ITA Italian Trade Agency. 2010b. *The Italian Institute for Foreign Trade (I.C.E.) – Partner for Italian Firms in the World*. Pristup 16.05.2013. <http://www.italianflavours.org/attachments/files/4d009960-fa7c-4051-b20f-3dd045489922.pdf>.
- ICE/ITA Italian Trade Agency. 2012. *Italy in the World Economy – Report for 2011-2012*. Pristup 16.05.2013. http://www.italtrade.com/italy/ice_report2012_summary.pdf.
- ICE/ITA–Agenzia per la promozione all'estero e l'internazionalizzazione delle imprese italiane. 2013. *I principali servizi*. Pristup 15. 05. 2013. <http://www.ice.it/servizi/index.htm>.
- International Monetary Fund (IMF). 2012. *IMF Country Report No. 12/282*. Pristup 16.08.2013. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12282.pdf>
- Smallbone, David and Friederike Welter. 2010. “Entrepreneurship and the role of government in post-socialist economies: some institutional challenges”. In *Historical Social Research*, 35(2), 320–333.
- Stiglitz, Joseph and Ellerman, David. 2000. “New Bridges Across the Chasm: Macro- and Micro-Strategies for Russia and other Transitional Economies”. In *Zagreb International Review of Economics and Business*, 3(1), 41–72.
- Stiglitz, Joseph. 1996. “Some Lessons from the East Asian Miracle”. In *The World Bank Research Observer*, vol. 11, no. 2, 77–151.
- Stiglitz, Joseph. 1998. *Towards a new paradigm for development: Strategies, policies and processes*. The Prebisch Lecture at UNCTAD.
- Stiglitz, Joseph. 2001. “Redefining the Role of the State”. In *World Economics*, vol. 2, no. 3, 45–86.
- Stiglitz, Joseph. 2004. “Globalization and growth in emerging markets”. In *Journal of Policy Modeling* 26, 465–484.
- Stiglitz, Joseph. 2005. “Development Policies in a World of globalization”. In *Putting Development First: The Importance of Policy Space in the WTO and International Financial Institutions*, 15–32. Kevin P. Gallagher (ed.): New York.
- Stiglitz, Joseph. 2009. *Uspjeh globalizacije – Novi koraci do pravednog svijeta*. Algoritam: Zagreb.
- Stiglitz, Joseph. 2013. “Creating the Institutional Foundations for a Market Economy”. In *Law and Economic Development with Chinese Characteristics: Institutions for the 21st Century*, 71–111. Oxford University Press: New York.
- Vladušić, Ljubiša. 2013. „Prednosti i nedostaci fiksnog kursa (valutnog odbora) u uslovima ekonomije BiH“. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Istočno Sarajevo*, br. 7, 91–100.
- World Bank. 1989. *World Development Report 1989*. Oxford University Press: New York.
- World Bank. 1993. *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*. Oxford University Press: New York.
- Xheneti, Mirela and David Smallbone. 2008. “The role of public policy in entrepreneurship development in post-socialist countries: a comparison of Albania and Estonia”. In *EBS Review*, 1(24), 24–37.